Համշէնցիին աւանդական «Փառատեա»ն

Համշէնցի «Վովա» խումբին հետ դէպի Երեւան կատարած մեր շրջապտոյտի ընթացքին, մինչեւ 40 աստիճանի բարձրացող տօթէն փրկուելու համար ապաստանած զով միջավայրերէն մէկուն մէջ «Հոմշեցի» երիտասարդ մեր բարեկամ Մհերի հետ զրոյցէ մը տեղեկացայ իր մօրմէն սորված «Վախի աղօթք»ին մասին, որ աւանդապահ Համշէնցիները պահեր են ու դարերու խորքէն հասցուցեր մինչեւ մեր օրերը: Իր իսկ գրիչէն բառ առ բառ թարգմանելով մենք ալ մեր կարգին զայն կը փոխանցենք մեր ընթերցողներուն, ջերմ շնորհակալութեամբ մեր սիրելի Մահիր-Մհերին:

Ս. Ս.

«Վախի աղօթք»

ՄԱՀԻՐ ԷՕԶՔԱՆ

Մարդ կայ, որ մութէն կը սոսկայ, մարդ ալ կայ, որ անտառին խորքը ապրող ու սարսափազդու ձայներ արձակող արարածներէն: Մարդ կայ «ճազի»էն[1] կը վախնայ, մարդ կայ «լազտի պառաւ»էն[2]: Ոմանք վայրի գազաններէն կը վախնան, ոմանք ալ՝ մարդէն: Մարդ կայ՝ ով ըլլալը գիտնալուն համար կը վախնայ, մարդ կայ՝ ով ըլլալը չգիտնալուն համար: Մարդ կայ, որ կը վախնայ թէ պիտի յայտնուի ո՛վ ըլլալը, մարդ ալ կայ, որ Աստուծմէ զատ ոչ մէկ բանէ կը վախնայ: Յայտնի է որ այսպիսիները վախնալէն շատ կը վախնան: Վերջապէս ամէն ոք բանէ մը, ձեւով մը կը վախնայ:

Վախը այնպիսի հզօր զգացում մըն է, որ եթէ թոյլ տրուի՝ կրնայ տիրապետել մարդուս բոլոր կեանքին: Մարդուս բոլոր շարժումները կը սկսին վախով դրսեւորուիլ: Ընդմիշտ սպառնալիքի տակ կը թողու վախը, խռոված է վախցող մարդը: Խռովութիւնը ամենաբնական պայմանները անգամ կրնայ վերածել անբնականի եւ արմատականօրէն կրնայ փոխել մարդու ընկալումները: Այս պայմաններուն մէջ իրարու վախը չհասկցողները զիրար ալ չեն հասկնար: Երբեմն վախը չի բաւարարուիր մարդուս հոգիին տիրապետելէ ու կը սկսի մարմինն ալ ձեռք անցընել: Վախցող մարդը ուտելէ խմելէ կը դադրի, կ'անշարժանայ, հալումաշ կ'ըլլայ մոմի պէս, սպիտակ կմախքի կը վերածուի:

Անհրաժեշտ է կանխամիջոցի դիմել: Պահը եկած է վախերէն փրկուելու: Ճարեր կը փնտռուին: Ի՛նչ-ի՛նչ բժիշկներու, մոլլաներու կը դիմուի, բայց ճարը չի գտնուիր: Ահա այս պայմաններու մէջ իբրեւ վերջին ճար կու գան կը դիմեն մօրս՝ «Արտելեցի Սուլթի»ին[3]: Թէ՛ մեր գիւղին եւ թէ շրջակայ գիւղերուն մէջ շատեր իրենց վախերէն փրկուած են մօրս ըրած «չափուշ»ի[4] շնորհիւ: Մայրս առանց փոխարժէք ակնկալելու, իրեն դիմողներուն «վաղի տուա»ն[5] կարդացած է տարիներով:

Եթէ վախցողը կին է գլխուն կապած լաչակը, եթէ տղամարդ է մէջքի եազման չի քակեր մինչեւ եօթը ընթերցումներուն վերջանալը: Քանի-քանի անգամներ ականատես եղած եմ այս «չափուշ»ներուն, ուր մայրս մէկ ծայրը վախցողին տուած՝ լաչակին միւս ծայրը կը բռնէր ձախ ձեռքով, իսկ աջ ձեռքին մատները իրարու միացուցած լաչակին վրայ, ձեռքին՝ անգամ մը մէջի մասը, անգամ մը դուրսի մասը վեր բերելով շարժում մը կ'ընէր: Այս շարժումը կը շարունակէր լաչակին վրայէն դէպի անձին մօտենալով եւ երբ աջ ձեռքը հասնէր վախցողի բռնած ծայրին, կը սկսէր լաչակը հաւաքել ափին մէջ: Ապա վերջ այդ ձեռքին մէջ հաւաքած լաչակը վախցողի կուրծքին վրայ չորս կէտերու դպցնելով եւ քիչ առաջ ձեռքով մօտենալու ատեն մոմռացածէն տարբեր բաներ մը կը սկսէր քրթմնջել: Այս շարժումը եօթն անգամ կրկնելէ ետք գետին կը նետէր լաչակը ու վերջին անգամ բաներ մը կը կարդար: Կարդալը վերջացնելէ ետք վախցողը լաչակը կա՛մ մէջքին կա՛մ գլխուն կը կապէր եւ մինչեւ յաջորդ ընթերցում չէր հաներ: Երեք չափուշէ վերջ եթէ վախցողը հաշտ եղած էր, կը սկսէր ուտել, իսկ եօթը չափուշէ վերջ ամբողջովին կը բուժուէր:

Տարիներ շարունակ գիտնալ կ'ուզէի, թէ մայրս ի՞նչ կը կարդար: Կարծիքներ զարգացուցի: Արդեօ՞ք մայրս «երեք գուլհուֆալլահ, մէկ էլհամ» կը կարդար, կամ ալ «փաթիհա» մը: Իմ գիտցած բոլոր աղօթքներս մտաբերել կը փորձէի...:

Օր մըն ալ գիտնալու բախտը ունեցայ: Տասնըմէկ տարեկան էի երբ մայրս օր մը գիս քովը կանչեց այնպէս ձեւով մը, որ նախապէս բնաւ այսպէս չէր կանչած, ծունկին տակ նստեցուց եւ յայտնեց մեծ գաղտնիքը:

«Որդի, հեմի քեզի վաղի տուան սորվեցնողում: Դուն ալ քոյրոջէդ սորվեցնող ես»: (Որդիս, հիմա քեզի վախի աղօթքը պիտի սորվեցնեմ: Դուն ալ քրոջդ պիտի սորվեցնես):

Անշուշտ, ես անմիջապէս հարցուցի: «Ինչի՞ դուն քոյրիս սորվեցնէ չես»: (Ինչո՞ւ դուն քրոջս չես սորվեցներ): «Աս տուաս ինծի իս տատէ սորվեցուց, անու, մարէ սորվեցուցացուին, անու ա հօրաք է: Աս տուաս մանչ է կէնոջ է, կէնիկ է մարդուն սորվեցնել կա ա»: (Այս աղօթքը ինծի հայրս սորվեցուց, անոր մայրը սորվեցուցեր է, անոր ալ՝ հօրեղբայրը: Այս աղօթքը տղամարդը կնոջ, կինն ալ տղամարդու կրնայ սորվեցնել):

Առանձին էինք եւ մայրս հազարաւոր տարիներ հեռուէն եկող գիտունի մը ձայնի շեշտով, դէպի անցեալ տանող դռներէն մէկը բացաւ ինծի:

«Օրդի, եազմայիս վաան եէէք տօնում. - **Ամպու օճ գու գայ, որտալի գետ գու գայ տէմտէմպալի**-, ասող ես: Յետեւ թեւէդ սէրտին դիպցենէլէ եէէք տօնում, -**կով է, թան է, սէրտիդ վախ է տար է**,- ասող ես: Աս բոնես մէկ չափ յուշին օղդէ տօնում էնողես: Յետեւ ալ եազման ցածէ վարցկողես: Մեմ ալ կարդող ես: Ինչուք օղդէ տօնում չափես եազմաս վաան պէտէտէցնողա»: (Որդիս, լաչակին վրայ երեք անգամ -**կայծակ կու գայ, որոտացող գետ կու գայ, տէմտէմպալի**- պիտի ըսես: Յետոյ ձեռքդ կուրծքիդ դպցնելով երեք անգամ -**կով, թան, սրտիդ վախի փոխարէն**- պիտի ըսես: Այս գործը մէկ ընթերցման մէջ եօթն անգամ պիտի ընես: Յետոյ լաչակը գետին պիտի նետես, անգամ մը եւս պիտի կարդաս: Մինչեւ եօթն անգամ չափուշ ընես, լաչակը վրան պիտի պտըտցնես):

Շարժումներուն եւ խօսքերուն պատմածը իրականութեան մէջ բաւական յստակ էր եւ ուսուցողական: Նախ վախերը կը նկարագրուէին: Կայծակներ, գետեր եւայլն: Նկարագրելու պահուն լաչակէ կազմուած կամուրջին վրայ կը յառաջանար ձեռքը ու կը հասնէր վախցողի սրտին: Յետոյ սրտէն առնելով վախը, կը թողուր իր բուն տեղը՝ հողին: Մայրս հազարաւոր տարիներ առաջուընէ կը ձայնէր.- «Ճանչցէք իրարու վախերը, կամուրջներ կապեցէք իրարու սրտին: Եւ այսպէսով ազատուեցէք վախերէն, թաղեցէք ձեր վախերը»:

1- **Ճազի**.- Համշէնցիներուն ջատուկին (վհուկ) տուած անունը:

2- **Լազտի պառաւ**.- Համշէնի բարբառով կը նշանակէ «եգիպտացորենի պառաւ», որ եգիպտացորենի բողբոջին կպած կակուղ, տարօրինակ բջիջ մըն է, տեսակ մը բուսական հիւանդութեան նման: Կը հաւատան, թէ կենդանի է, կը պահէ եգիպտացորենի արտը եւ մանուկները կ'ուտէ:

3- **Արտելեցի Սուլթան**.- Համշէնցի կանայք ամուսնանալէ ետք յաճախ կը յիշուին իրենց հօրենական գիւղի անունով:

4- **Չափուշ**.- Աղօթքներ ընթերցելով կատարուած բուժման ձեւ է: Բառի արմատը չափելն է:

5- **Վաղի Տուա**.- Կը նշանակէ վախի աղօթք:

ԼՈՒՑԻՔԱ ՏՈՒՏՈՒ

Իչ օլաճաղընա վարըը

Այս թարաֆը գտնուելուս ամենէն քէֆլի կողմը կէօրիւնմէզ ըլլալն է ինծի համար: Էս աս պանը կ'ընեմ կոր նէ, մէկ կողմէն ալ կը վախնամ կոր, խօշերնուդ կ'երթայ տէ ժամ առաջ հոս կալ հաւէս կ'ընէք տէյիմ: Պօշունա ատանկ պաներ մի մտածէք, չիւնքիւմ ինծի տրուած աս իրաւունքը ամէն մարդու չտրուիր կոր:

Զաթէն ապրելու համար որոշուած ժամանակը ճակատնուս գրուեր է... նէ էւէլ նէ պակաս: Մարդ ինչ ալ ընէ նէ ճակատագիրը չի կրնար փոխել: Էս երկու տեսակէտով ալ շանսը էմ: Հէմ շատ մը աքրաններէս շատ ապրեցայ, հէմ ալ աս պէչէմ իրաւունք մը շահեցայ:

Խոստովանիմ քիմ Լուցիքային քարաքթէրին ալ փէք յարմար իրաւունք մըն է աս տրուածը եւ էս ալ մինչեւ սօնը կը գործածեմ կոր: Ասպէսով կոց տուներուն էտեւ անցած-դարձած ամէն պանէ խապար կ'ունենամ կոր:

Ըսենք քիմ, տեղ մը կարեւոր որոշում մը առնուելիք ժողով մի կ'ըլլայ կոր, եահուտ տեղ մը մուխուֆ ընելիք պան մը մի կ'անցնի կը տառնայ կոր: Հօ՛փ... Կէօրիւնմէզ Լուցիքան հոն ներկայ է: Դպրոցներուն վիճակին համար եղած ժողովին հոն էի... քօնսէր, թէաթրօ, դատարան, ոստիկանատուն, եկեղեցի, գերեզման... վուր ուզեմ նէ կ'երթամ: Նէ աչքէս պան կը փախի նէ ականջէս: Ամա ամէն տեսածս, իմացածս ձեզի կը գրե՞մ կոր մի, տէյիմ հարցունէք նէ, ըսուելիք պան կայ, չըսուելիք պան կայ: Օրթալըխը խառնշտկել չեմ ուզեր:

Մերին լիսէները իլէն գոլէժները բաղդատող ժողովին խօսուածները գաթէն «Ակօս»ս գրեց: Էս որչափ ատեն է կը պատռտուիմ կոր քիմ մերին դպրոցները տահա աղէկ էն տէյիմ, ամա հասկցողը ո՞վ է... Էսաս ծնողքներուն խաֆան խոթել պէտք է աս պանը, քիմ էօզէնթիէն վազ անցնին:

Գալով պատրիարքիս հիւանդութեան, վերջապէս անունը սորվեցաք: Է՛, հիմա ի՞նչ պիտի ըլլայ եանի: Տօքթորներուն խօսելու եասախ գրուեր է, աւուքաթներուն հաքէզա: Գաղտնի պահուելիք ի՞նչ մնաց: Հատէ ըսենք քիմ վեց ամիս պաներ մը պահուեցան: Վեց ամիս ո՞վ տէր պիտի ըլլայ Պատրիարքարանին, Կրօնական Ժողովը ամէն պանի համար զեկո՞յց պիտի հրատարակէ:

Հարցումներուն վերջը չի գար, իշ քիմ պատասխանելիք մարդ ըլլայ: Մնաց քիմ իրարանցումի հիչ պէտք չկայ, իչ օլաճաղընա վարըը, ճակատագիրը ի՞նչ է նէ ան կ'ըլլայ:

Քէթրին Պրեյան, հայ հանդիսատեսը եւ մարդու ուղեղը

ԾՈՎԻՆԱՐ ԼՈՔՄԱԿԷՋԵԱՆ

Կին լինելը դա խտրականութի՞ւն է, թէ խիզախութիւն: Իրանում, օրինակ, երբ կինը այդքան նուաստացաւ իր իրաւունքների մէջ յեղափոխութիւնից յետոյ, կանանցից շատերը սկսեցին զբաղուել կինոյով, որոնցից յայտնի են 5 կին ռեժիսորներ: Կին թէ տղամարդ՝ ոչ մի տարբերութիւն արուեստագէտ լինելու համար:

Մի՛ գոցէք աչքերը

Այս տարուայ «Ոսկէ ծիրան»ին Հայ հանդիսատեսը ծանօթացաւ ֆրանսիական կինոռեժիսոր Քէթրին Պրեյայի հետ, որին շնորհւեց մրցանակ «Արուեստում եւ կեանքում խիզախութեան համար»: Նրա երկու ֆիլմերը կոչւում էին «Սիրավէպ» («Romanse», 1999) եւ «Հին սիրուհին» («An old Mistress», 2007): Այժմ երեւակայէք, թէ որքա՜ն երիտասարդ աղջիկներ եւ տարեց պատկառելի զոյգեր փափաքեցին սիրավէպ վայելել կինոթատրոնի մութ դահլիճում: Ահա այդքան հանդիսատեսներ խաբուեցին՝ «Սիրավէպ»ը դիտելիս, այսինքն նրանք չհասցրեցին նոյնիսկ դիտել այդ ֆիլմը: Երբ պաստառի վրայ տղամարդը մերկացաւ (կնոջ մերկութեանը, կարծես, հանդիսատեսը հանդուրժել է) եւ կինը վերցրեց իր ձեռքի մէջ....օ՜, դահլիճի ռոմանթիկ զանգուածը, կարծես, մրրկասիւն քշեց-տարաւ:

Քիչ յետոյ տեղի ունեցաւ հանդիպում հեղինակի հետ: 60-ի մօտ կին էր Քէթրինը, որը շարժուելիս օգնութեան կարիք ունէր: Եւ սկսուեց անկեղծ խօսակցութիւն ռեժիսորի եւ հանդիսատեսի միջեւ: «Ինչո՞ւ կարելի է նկարահանել սուրճ խմելը, իսկ սէքսը՝ ոչ: Իմ ֆիլմերը սէքսուալ ինքնութիւն որոնող ֆիլմեր են: Իրօք, գոյութիւն ունի սէքսուալ ինքնութիւն: Եւ դա տալիս են մեզ ծննդեան օրից: Ինչպէ՞ս ձերբազատուել նախապաշարումներից: Իրականում ես ֆեմինիստ չեմ, կարեւոր չէ, թէ որ սեռի է մարդը պատկանում: Օրինակ, երբ ես օդանաւից իջնում եմ եւ պէտք է լրացնեմ տեղեկութիւնների մէջ իմ սեռի պատկանելիութեան վերաբերեալ, դա բռնութիւն է: Միտքը չի կարող լինել սեռականացուած»:

Քէթրինը պատմում էր, թէ ինչպէս է նկարահանում ֆիլմերը, ինչպէս դասաւորում դերասանների մարմինները. «Ես ինձ կարող եմ համեմատել խեցեգործի, քանդակագործի հետ»: Քէթրինի ֆիլմը կայանում է հենց նկարահանման պահին: Նա իրօք դերակատարների մարմինների ձեւերից պարային յօրինում է բեմադրում: Երբեք կրկնութիւն չի անում, նա որոնում է պահը, երբ սկսում են հորդել զգացմունքները: Երկրորդ անգամ կախարդանքը չի ստացուի:

«Հին սիրուհին» («An old Mistress», 2007)

Քէթրինը 17 տարեկանում գրեց վէպ «Le homme Facile», որտեղ բացէիբաց խօսեց այն հարցերի շուրջ, ինչի մասին միշտ լռում են:

«Ոսկէ ծիրան»ը մեզ ծանօթացնում է այն դէմքերի հետ, որոնք արդէն ընդունուել եւ ճանաչւում են ձեռք բերել միջազգային հանրութեան կողմից, եւ փոխանակ փախչել եւ աչքերը գոցել, օգուտ կը լինէր ծանօթանալ, թէ ինչպէս է ռեժիսորը խօսում բաց նիւթերի շուրջ իւրայատուկ կինօլեզուով, կարծես, գծագրում է: Միթէ՞ մենք հրաժարւում ենք նայել համաշխարհային կերպարուեստի գործերին՝ մերկ Վեներաներին եւ Աբոլոններին:

Քէթրինի «Հին սիրուհին», կարծես, գեղանկարչական ցուցահանդէս լինէր, իսկ «Սիրավէպի» մէջ պէտք է լսել հերոսուհու մտքերը. ոչ մի տղամարդ իրականում չի իմանում, թէ ինչ է զգում, աւելի ճիշդ մտածում կինը՝ սէքսուալ պահերին... Օրինակ, շուրթերով համբուրուելը դա ամենաինթիմ բանն է սէքսուալ յարաբերութիւնների մէջ. ստացւում է, որ ողջ հոլիվուտեան կինոարտադրանքը կամ սերիալները հրամցնում են մեզ շարունակ ամենաինթիմ պահերը, որոնցից սակայն ոչ ոք չի փախչում: Ո՛չ, մի գոցէք աչքերը եւ անպայման դիտէք Քէթրինի ֆիլմերը: Նա անում է իր ֆիլմերը մեծ համարձակութեամբ եւ դա կնոջ կամ հերոսի համարձակութիւն չի, այլ՝ արուեստագէտի, որի զէնքը անկեղծութիւնն է:

Մարդն իր ձեւից դուրս

Իսկ իմ ամենահաւանած ֆիլմը դարձեալ ֆրանսիական էր, բայց նկարահանուած Ամերիկայի հետ համատեղ. «Սուզակը եւ թիթեռը» («The Diving Bell and the Butterfly», 2007): Ֆիլմի հերոսը, փայլուն մի տղամարդ, «Elle» հանդէսի խմբագիր է: 45 տարեկանում նա կաթուածահարւում է եւ անշարժանում: Ուղեղը սակայն չի վնասւում, եւ նա յարաբերակցւում է շրջապատի հետ աչքով, այսինքն ամէն վայրկեան նրան ալֆաբետ են կարդում եւ պէտք եղած տառին նա արձագանգում է աչքի բացուխուփով, նման ձեւով նոյնիսկ գիրք է գրում:

Կար եւս մի հոյակապ սպանական ֆիլմ՝ «Ծովը ներսում», որի հերոսը նոյնպէս անշարժանում էր, բայց գլուխը կարող էր շարժել եւ խօսում էր: Երկու ֆիլմերի հերոսներն էլ, որոնք զրկուել են մարմնից, ունեն մի ցանկութիւն՝ մեռնել: Սակայն մի քանի մասին են այս ֆիլմերը, որ մարդու ամենակարեւոր բանը դա ուղեղն է, որը սկսում է արդիւնաւէտ աշխատել միայն այն ատեն, երբ մարդը զրկւում է մնացած գործարանների աքթիւութիւնից: «Սուզակը եւ թիթեռը» արուած էր դիւրութեամբ եւ հիւմորով, յատուկ ֆրանսիական կինոյին եւ իրագործած էր ամերիկեան կինոյին յատուկ դիւրութեամբ՝ միջոցների առումով:

(Վերջ)

«Սիրավէպ» («Romanse», 1999)